

PRÁVO A LITERATURA VE VÝUCE PRÁVNÍ INTERPRETACE

TEREZIE SMEJKALOVÁ

Právnická fakulta, Masarykova univerzita Brno

Abstract in original language

Schopnost interpretovat právní texty je komplexní dovedností, nezbytnou pro základní porozumění odbornému diskursu i pro jeho praktické uplatnění. V procesu seznamování studentů právnických fakult s metodami právní interpretace se jeví jako vhodné začít nikoli od interpretace specifického odborného právního jazyka, ale od interpretace jazyka prosého. Tento příspěvek diskutuje roli práva a literatury (law and literature) jako možné didaktické metody při výuce právní interpretace.

Key words in original language

Právo a literatura; krásná literatura; právní interpretace; metoda.

Abstract

The ability to interpret legal texts is a complex skill, necessary for both: the basic understanding of the specialized legal discourse as well as its practical application. In the process of teaching legal interpretation and its specific methods, it may seem more natural to proceed from the interpretation of a plain text to the more specialized legal text. This paper discusses the role of law and literature as one of the possible didactic means to be used when teaching legal interpretation.

Key words

Law and literature; legal interpretation; method.

Úvod

Právo jako vědní disciplína i jako společenská praxe se neobejde bez úzké spolupráce s dalšími vědními disciplínami. Studenti právnických fakult se setkávají s předměty jako jsou právní psychologie a sociologie, nevyhnou se ani základům ekonomie. Právní normy vznikají a existují ve velice úzkém vztahu jak s těmito společenskými vědami, tak i s nejrůznějšími vědami přírodními. Právo je ale také otázkou jazyka a významů. Přesto, že pojem práva nelze limitovat pouze na to, co je zachyceno psanou formou,¹

---

¹ Zde narážím na postmoderní představu práva jako textu (v návaznosti na Jacquesa Derridu) i na další, širší pojetí práva.

právo se na psané texty spoléhá a jejich prostřednictvím je jeho obsah komunikován adresátovi.

Právo a právní texty se neobejdou bez interpretace: jen interpretovaný právní text lze použít, jen interpretovanou právní normu lze aplikovat. Právo a jeho jednotlivé části je možné považovat z velké části za práci s jazykem. A je to mimo jiné tento aspekt práva, kterého si je laická veřejnost vědoma především. Právníci jsou považováni za osoby, které ohýbají a překrucují literu práva do nejrůznějších a mnohdy i (ať už zdánlivě či skutečně) nesmyslných tvarů. Může tedy překvapit, že problematika jazyka a praxe interpretace představují otázky při studiu práva pouze okrajové.

Právní texty jsou druhem odborného textu; právní jazyk má svá specifika (slovní zásobu, ustálené jazykové obraty apod.),² která jej vzdalují běžnému jazyku a zvykům ve vyjadřování. Porozumění právnímu textu a jeho interpretace jsou dovednosti, které je těžké si osvojit, pokud interpretující neovládá dovednost správně číst a vykládat běžný, neprávní text. Předpokládá se, že základní schopnost kriticky číst a interpretovat text by si měl student jakékoli vysoké školy přinést už ze školy střední, a to především z hodin českého jazyka a literatury. Je tomu ale skutečně tak? Zkušenosti vysokoškolských pedagogů poskytují až příliš často negativní odpověď na tuto otázku.

Student prvního ročníku právnické fakulty často právní text (tedy například text zákona nebo soudního rozhodnutí) ještě nikdy nečetl (také systém přijímacích zkoušek napovídá, že znalost práva není podmínkou pro přijetí ke studiu práva), předpokládá se však, že četl jiné druhy textů: novinové a časopisecké články, odborné texty a v neposlední řadě také krásnou literaturu. Právo a krásná literatura mají jednoho společného jmenovatele: jazyk.³ Přestože jsou obě založeny na přirozeném jazyce, právní jazyk je jazykem specializovaným, jazyk krásné literatury je možné považovat za přístupnější porozumění právě pro svou povšechnou přístupnost laikovi.

Právo a literatura je jedním z interdisciplinárních hnutí, která se v rámci právní teorie objevila v posledních čtyřiceti letech a kterému se

---

² Pro analýzu českého právního jazyka viz např. Knapp, V. Právní pojmy a právní terminologie. In Státní správa: Bulletin Ústavu státní správy 4, 1978, p. 5-67; pro anglický právní jazyk viz např. Tiersma, P.: *Legal Language*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1999.

³ U práva je možné zajít ještě dál a tvrdit, že právo samo je jazykem, protože se jedná o specifický způsob čtení, psaní a řeči a jejich prostřednictvím se tvoří a udržuje kulturní komunita – a to komunita argumentační. Viz White, J. B.: *Law as Language: Reading Law and Reading Literature*. In 60 *Tex. L. Rev.* 1981-1982, s. 415.

podářilo zachovat si především svou edukativní hodnotu, s důrazem na niž vznikalo. Právo se s literaturou prolíná na několika různých úrovních. Tento článek se ovšem zaměří na tu z úrovní, která se týká interpretace: abychom mu porozuměli, musíme právní text i text krásné literatury interpretovat (jakkoli k této interpretaci v případě krásné literatury může docházet nevědomky).

Právní interpretace a literatura

Ronald Dworkin ve svém textu *Právo jako interpretace* přirovnává právní praxi ke cvičení v interpretaci a tvrdí, že „můžeme prohloubit své porozumění právu tak, že budeme srovnávat právní interpretaci s interpretací dalších oblastí poznání, zvláště literatury.“⁴ Právnick i literární kritik jsou v první řadě čtenáři textů: jejich čtení (pokud má obstát) je vždy komplexní aktivitou, která vytváří specifickou interpretační kulturu (obsahující způsoby porozumění textu, nejrůznější koncepty, procesy apod.).⁵ V tomto ohledu jsou si role a úkoly právníka i literárního kritika podobné.

Problematika interpretace se točí kolem otázky, zda mají texty nějaké objektivní, absolutní významy, ke kterým je možné dospět a nebo je jejich „význam“ tvořen společenstvím interpretujících?⁶ V odpovědi na tuto otázku se teoretikové různí. Tento článek se nebude zabývat odpovědí na tuto otázku, ale vydá se pouze jedním směrem, a sice tím, který naznačuje White, když říká (a posléze vysvětluje): „...domnívám se, že otázka po objektivnosti významů textu, ať v právu nebo v literatuře je ve skutečnosti zrádná...a vzniká na základě špatného pochopení aktivit čtení a psaní textů.“⁷

Proto na tomto místě přijmeme představu, že literatura nemá jeden jediný „správný“ výklad, ke kterému je možné dojít na základě aplikace jednoho „správného“ postupu a že je pro ni typická interpretační otevřenost, která obvykle vyžaduje určitou interpretační kreativitu. Jsou to právě tyto její vlastnosti, které činí z krásné literatury bohatý výukový zdroj.⁸ I právní texty často umožňují určitou interpretační flexibilitu, ať už záměrně nebo

---

⁴ Dworkin, R. *A Matter of Principle*. Oxford: Clarendon Press, 1985, s. 146.

⁵ Viz White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 415.

⁶ Podobnou otázkou začíná své úvahy i James Boyd White *supra*, s. 416.

⁷ Viz White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 416.

⁸ Ward, I.: *From Literature to Ethics: The Strategies and Ambitions of Law and Literature*. In *14 Oxford J. Legal Stud.* 1994, s. 398.

nedopatřením.⁹ Jsem ovšem přesvědčena, že není třeba považovat za chybu, že právní systémy umožňují právníkům a soudcům prostor při interpretaci, že poskytuje soudcům prostor pro uvážení; je to spíše pozitivum,¹⁰ se kterým je ale nutné nakládat „zodpovědně“ ve Dworkinovském smyslu.

Richard Posner v rámci své argumentace proti některým tendencím v law and literature zdůrazňuje, že interpretace je a bude vždy relativní a účelová.¹¹ Toto tvrzení (se kterým nelze než souhlasit) ale nemusí být vůbec chápáno pejorativně. Relativita a křehkost při interpretaci literárního díla automaticky nutí čtenáře / studenta ke komplexnější a preciznější argumentaci na podporu jím navrhovaného výkladu. Ať už vykládáme literární nebo právní text, vždy je třeba podepřít svá tvrzení a závěry relevantními argumenty, jinak neobstojí.

Následující text se bude zabývat třemi oblastmi, ve kterých může krásná literatura a její čtení přispět k ovládnutí dovedností právní interpretace:

1. porozumění textům obecně;
2. interpretace textů;
3. precizní argumentace.

Ad 1.

V tomto ohledu zřejmě nebude sporu: Čtením si rozšiřujeme slovní zásobu a chápání jazyka jako celku. Při výkladu krásné literatury pracujeme s typem textu (jednodušším i složitějším), se kterým se setkáváme prakticky od základní školy.

Ad 2.

Výklad textu krásné literatury může znamenat přínos pro výuku jednotlivých interpretačních metod, které se využívají i při právní

---

⁹ Zde narážím na problematiku úmyslu autora (v tomto případě zákonodárce) a účelu právního textu ve společnosti. Používám-li výraz „nedopatřením“, narážím na skutečnost, že úmyslem zákonodárce je často upravit konkrétní společenský problém tak, aby případné spory bylo možno rozhodovat jako „jednoduché případy“, tedy aplikací právní normy za použití prosté subsumpce. Tento úmysl se často nepodaří promítnout do textu zákonného ustanovení, ať už vinou nedostatečné techniky nebo povahou upravovaného společenského problému.

¹⁰ Viz White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 444.

¹¹ Viz Posner, R. Law and Literature (1998), citováno podle Boyer, M. L. Contract as Text: Interpretive overlap in Law and Literature. In Southern California Interdisciplinary Law Journal, Vol. 12, s. 169.

interpretaci, a to právě proto, že text krásné literatury je současnému čtenáři bližší. Na výkladu literatury je možné demonstrovat všechny metody výkladu (jazykovou, logickou, historickou, účelovou, systematickou i komparativní):

1. gramatický/jazykový výklad: zde platí to, co již bylo zmíněno. Literatura je bohatá jak na jednoduché věty, tak na složitá souvětí, které poskytují vhodný materiál pro uvědomění si významu interpunkce a dalších gramatických jevů a pravidel.

2. logický výklad: zde opět platí to, co již bylo zmíněno o přístupnosti jazyka literatury.

3. historický výklad: tato metoda nás zavede nejen do historie zkoumaného literárního díla, podobně, jako by to udělali literární teoretikové 19. století, ale také i k autorovi samotnému. Kdo to byl? V jaké době a za jakých okolností napsal a vydal svou knihu? Dokonce se dostaneme i k tak zpochybňované otázce¹² „Co tím chtěl básník říci?“.

4. účelový výklad: Jak při výkladu práva, tak při výkladu literatury existuje určitá tendence zaměňovat úmysl autora textu za smysl textu. Při výkladu literatury dochází ke klasické chybě, omezíme-li se na hledání odpovědi na otázku: Co tím chtěl básník říci?. Hledání úmyslu zákonodárce může být pouze jednou z možných metod, jak se pokusit dospět k porozumění právnímu textu. Nikoli však jedinou a určitě ne konečnou. Právní text je textem (jakkoli normativní povahy) a jako takový „si může žít vlastním životem“ a nabírat na sebe nejrůznější významy podle svého právního a společenského kontextu (společenské a právní změny, další právní předpisy atd.).¹³ White je přesvědčen, že význam/smysl textu, výpovědi není možné plně přeformulovat – zopakovat jinými slovy.¹⁴ Plný význam je vždy obsažen v původní výpovědi samotné a jakékoli převyprávění význam původního textu vždy změní. To, co chtěl básník (zákonodárce atd.) říci, je ve skutečnosti to, co řekl (napsal...) pomocí jazyka, který použil v básni (zákonu, románu atd.).¹⁵ Text představuje jednotu formy a obsahu a při použití jazyka pro jakékoli sdělení je často

---

¹² Viz kritika tzv. intencionalistického omylu (intentional fallacy) v literární teorii.

¹³ Pro diskusi tohoto tvrzení viz Smejkalová, T. Zneužití výkladu práva. In COFOLA 2010 The Conference Proceedings. Brno: Masarykova Univerzita.

¹⁴ Paradoxní je, že přesně o to se často snaží právní jazyk (viz například Šejvl, M. Jak udělat spravedlnost slovy. In Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi, Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 183-194)

¹⁵ Viz White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 439.

nemožné určit, kde končí forma a začíná obsah a naopak.¹⁶ Jak v básni, tak i v textu nálezu Ústavního soudu může i ta nejmenší jazyková nuance představovat rozdíl mezi jedním a druhým významem.¹⁷ Správně položená otázka by tedy podle Whitea měla znít: „Jaký je význam tohoto jazyka tohoto konkrétního mluvčího v tomto konkrétním kontextu?“¹⁸

5. systematický výklad: tuto metodu výkladu lze v kontextu literatury vysledovat jako otázku žánru nebo také i národnosti autora, případně jazyka, ve kterém je originál díla psán apod. Všechny tyto vlastnosti odkazují od jednotlivého díla k nějaké širší skutečnosti. Pokud lze dílo nějak žánrově klasifikovat, naše znalosti o daném žánru obecně zpětně napomůžou k porozumění zkoumaného díla. Pokud například víme, z jaké země autor pocházel a známe její kulturu, můžeme lépe porozumět jednotlivostem a specifikům díla. A naopak. Tato tvrzení mají samozřejmě své limity dané povahou díla: někdy se autor snaží překračovat žánrové hranice, někdy záměrně ohýbá kulturní specifika. Nicméně analogie systému jako celku a jednotlivosti jako součásti systému je použitelná jak pro literaturu, tak pro právní texty.

6. komparativní výklad: tento výklad, ne-výklad, či spíše argumentační technika je vlastní jak literatuře, tak právu. Srovnáním s jinými texty (jinými právními / literárními texty) můžeme dospět k určitému úhlu poznání interpretovaného textu, podepřít konkrétní interpretaci apod.

Ad 3.

White o práci právníka říká, že je „kontinuální argumentací, jejíž významy se v procesu interakce mezi konkrétním textem a vnějším světem neustále mění.“¹⁹ Text má pevnou formu, ale v okolním světě dochází ke změnám a jejich důsledku k významovým posunům použitých výrazů. Lze souhlasit s Whitem, který na základě svého vymezení práva dospívá k závěru, že v centru právního vzdělávání by neměla být suchopárná výuka seznamů pravidel, ale ovládnutí dovednosti právní argumentace.²⁰ Přestože

---

¹⁶ Viz např. Sprafkin, A. Language Strategy and Scrutiny in the Judicial Opinion and the Poem. In 13 *Cardozo Stud. L. and Literature*, 2001, s. 271-272 nebo podobně White *supra*.

¹⁷ Srov. Sprafkin *ibid*, s. 283.

¹⁸ Viz White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 440.

¹⁹ White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 435

²⁰ White *supra*, poznámka pod čarou č. 3, s. 437. Pro Whitea je právo nikoli souborem právních norem, byrokratickým systémem, nebo systémem společenské kontroly, ale argumentační kulturou, jazykem v nejširším slova smyslu. Viz tamtéž, s. 441.

White činí tento argument na pozadí common law, není na něm nic, co bychom v rámci kontinentálněprávního vzdělávání mohli odmítnout. Bez precizního odůvodnění a sofistikované argumentace se neobejde ani právníkovo podání, ani soudní rozhodnutí.

Literární interpretace a právo

Podobné závěry lze vyvodit také pro vztah literární teorie a jejich přispění k porozumění právu.²¹ Na tomto místě bude za všechny uveden pouze příklad. Formalistická literární teorie klade důraz na text samotný; pro interpretaci není třeba hledat „úmysl autora“, ani zjišťovat nic o kulturních a historických okolnostech vzniku textu. Vyjdeme-li z tohoto pojetí, je naše chápání textu omezeno na text samotný. Jakkoli můžeme s tímto přístupem nesouhlasit, pro výuku interpretace představuje jednu velkou výhodu: vymezuje nám prostor, ve kterém je třeba hledat důkazy na podepření vlastních argumentů. Pro právní interpretaci je takové vymezení vlastní: pohybujeme se v prostoru vymezeném konkrétním ustanovením, konkrétním zákonem, právním systémem. Zákon je navíc komplexním textem s provázanostmi a hypertexty.

„Čtení krásné literatury a snahu o její porozumění je také možné považovat způsob, jakým nasměrovat pozornost právníka k faktu, že jak právní, tak literární interpretace vyžaduje naši aktivní účast, která by měla následně podnítit vědomí naší vlastní role v procesu tvorby významu.“²²

Závěr

Právní text je specializovaný druh textu. Studentu prvního ročníku je mnohem bližší text románu, povídky, novinového článku nebo filmu. Jistě, při výkladu těchto textů se setkáváme se symboly nebo metaforami, jevy, se kterými se v právních textech²³ nesetkáváme. Ale právě tyto jazykové jevy nám otevírají široké pole pro nejrůznější výklady a příslušnou argumentaci. Literární texty obsahují koncepty a myšlenky, které jsou pro běžného člověka uchopitelnější než například problematika materiální stránky trestného činu. Toto porozumění usnadňuje práci s textem, a tedy i snadnější přístup k jeho možným významům. Umožňuje nacvičit si určitou „techniku“, která potom může být použitelná i při práci s právním textem.

---

²¹ Přispění literárních teorií a postupů literární interpretace zdůrazňují i oba již zmínění autoři: White i Ian Ward Viz From Literature to Ethics: The Strategies and Ambitions of Law and Literature. In 14 Oxford J. Legal Stud. 1994, s. 389.

²² Viz IVR Encyclopaedia of Jurisprudence, Legal Theory and Philosophy of Law. Jeanne Gaakeer: Law and Literature. Dostupné z http://ivr-enc.info/index.php?title=Law_and_Literature.

²³ Nebo alespoň v českých právních textech ne. (pokud ano, tak zřejmě omylem) V anglosaském právním světě se především v textech „opinions“ může objevit ledacos.

Navíc je v literárních textech možné čerpat inspiraci pro pozdější právní úvahy.²⁴

Při výkladu je pro právníka správný takový závěr (například v soudním rozhodnutí), který je náležitě podepřen relevantními důkazy (jejichž rozsah je dán povahou konkrétního právního systému), zatímco pro literárního vědce je to takový závěr, který může být analyzován zkoumáním konkrétních narativních technik, díky kterým je text vystavěn.²⁵ Pokud tato vysvětlení ale vztáhneme pouze na texty, není mezi nimi zásadní rozpor: i literární vědec musí podepřít svá tvrzení důkazy (například konkrétními citacemi nebo vysvětlením nějakého symbolu) a i právník se při výkladu právního textu musí zaměřovat na text samotný, jeho gramatickou a logickou strukturu a jeho místo v daném právním systému.

Krásná literatura však bez ohledu na svůj obsah zůstává textem, který je možno číst a interpretovat. Texty jsou hry se slovy, koncepty a asociacemi. Všechny diskursivní praktiky tvoří své druhy textu. A tak i právo může být považováno za druh literatury. A podobně jako bude čtenář, který si pouze nastuduje jaká díla autor napsal, ošizen o požitek a obohacení, které plyne ze čtení literatury, tak ani právo se nelze pouze učit, ale je nutné i o něm přemýšlet – něco, k čemu by právnické fakulty měly své studenty systematicky vést a cesta skrze krásnou literaturu je jednou z možných.

Literature:

- Boyer, M. L. Contract as Text: Interpretive overlap in Law and Literature. In Southern California Interdisciplinary Law Journal, Vol. 12, s. 169.
- Dworkin, R.: A Matter of Principle. Oxford: Clarendon Press, 1985 (2001 reprint).
- Dworkin, R.: Is There Truth in Interpretation? Law, Literature and History. Lecture on Jurisprudence in the Coolidge Auditorium of the Library of Congress. Dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=742JyiqLhuk>.

---

²⁴ Jak tvrdí například Solove, literatura může hrát podstatnou roli v tom, jak soudci / zákonodárci rozumí určitému konceptu. Viz Solove D. J.: Postures of Judging: An Exploration of Judicial Decisionmaking. 9 Cardozo Studies in Law & Literature, 1997, s. 2.

²⁵ Stern, S.: Literary Evidence and Legal Aesthetics. Dostupné z <http://ssrn.com/abstract=1378337>, s. 13.

- IVR Encyclopaedia of Jurisprudence, Legal Theory and Philosophy of Law. Jeanne Gaakeer: Law and Literature. Dostupné z http://ivr-enc.info/index.php?title=Law_and_Literature.
- Knapp, V.: Právní pojmy a právní terminologie. In Státní správa: Bulletin Ústavu státní správy 4, 1978, s. 5-67.
- Smejkalová, T.: Zneužití výkladu práva. In COFOLA 2010 The Conference Proceedings. Brno: Masarykova Univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5151-5.
- Solove D. J.: Postures of Judging: An Exploration of Judicial Decisionmaking. 9 Cardozo Studies in Law & Literature 1997.
- Sprafkin, A.: Language Strategy and Scrutiny in the Judicial Opinion and the Poem. In 13 Cardozo Stud. L. and Literature 271, 2001.
- Stern, S.: Literary Evidence and Legal Aesthetics (April, 13 2009). TEACHING LITERATURE AND LAW (MLA Approaches to Teaching Series), Austin Sarat, Matthew Anderson, & Cathrine Frank, eds., New York: Modern Language Association, 2010. Dostupné z SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1378337> (1. 11. 2010).
- Šejvl, M. Jak udělat spravedlnost slovy. In Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi, (2002 : Milovy, Sněžné, Žďár nad Sázavou, Česko). Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 183-194.
- Tiersma, P.: Legal Language. Chicgo and London: The University of Chicago Press, 1999.
- Ward, I.: From Literature to Ethics: The Strategies and Ambitions of Law and Literature. In 14 Oxford J. Legal Stud. 389/1994.
- White, J. B.: Law as Language: Reading Law and Reading Literature. In 60 Tex. L. Rev. 1981-1982.

Contact – email

smejkalova@mail.muni.cz